

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

Diplomski rad

**POVEZANOST DIMENZIJA RODITELJSKOG PONAŠANJA,
SOCIODEMOGRAFSKIH VARIJABLI I LOKUSA KONTROLE
ADOLESCENATA**

Ivana Vojnić Hajduk

Mentor: Doc.dr.sc. Gordana Kuterovac Jagodić

Zagreb, 2005.

SADRŽAJ:

UVOD	4
CILJ I PROBLEM ISTRAŽIVANJA	10
<i>Problemi</i>	10
<i>Hipoteze</i>	10
METODA	11
<i>Sudionici</i>	11
<i>Pribor</i>	11
<i>Postupak</i>	13
REZULTATI I RASPRAVA	13
<i>Lokus kontrole adolescenata i spolne razlike među njima</i>	14
<i>Percepcija roditeljskog ponašanja očeva i majki i razlike među njima</i>	15
<i>Povezanost između sociodemografskih varijabli roditelja i dimenzija roditeljskog ponašanja</i>	18
<i>Povezanost između dječje percepcije roditeljskog ponašanja i lokusa kontrole djece</i>	19
<i>Povezanost između sociodemografskih varijabli roditelja i lokusa kontrole djece</i>	22
ZAKLJUČAK	22
LITERATURA	23

Povezanost dimenzija roditeljskog ponašanja, sociodemografskih varijabli i lokusa kontrole adolescenata

Ivana Vojnić Hajduk

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti postoji li povezanost između dimenzija roditeljskog ponašanja, sociodemografskih varijabli i lokusa kontrole adolescenata. Podaci su prikupljeni od 64 muških i 79 ženskih sudionika srednjoškolske dobi (M=17.3 god), a odnosili su se na niz sociodemografskih varijabli, percipirano roditeljsko ponašanje mjereno Upitnikom roditeljskog ponašanja (URP, Kuterovac Jagodić i sur., 2005) i lokus kontrole definiran kao rezultat na Rotterovoj skali internalnosti-eksternalnosti (RI-E). Analiza rezultata ukazuje na postojanje statistički značajne povezanosti između obiteljske emocionalnosti i internalnosti adolescenata, obiteljske psihološke kontrole i eksternalnosti adolescenata, obrazovanja roditelja i njihove emocionalnosti i njihove bihevioralne kontrole. Utvrđena je razlika između očeva i majki na dimenzijama roditeljskog ponašanja. Adolescenti i adolescentice značajno se razlikuju u lokusu kontrole i to u smjeru veće eksternalnosti adolescentica.

ABSTRACT

The aim of this research was to examine the relationship between dimensions of parental behavior, sociodemographic variables and adolescent's locus of control. Data collected from 64 male and 79 female high school students (M=17.3 years old) refers to some sociodemographic variables, perception of parental behavior measured by Parental Behavior Questionnaire (PBQ; Kuterovac Jagodić, 2005) and locus of control defined as a score on the Rotter's Internal-External scale (RI-E). Findings support the connection between parental emotionalism and adolescent's internal locus of control, parental education and their emotionalism and their behavioral control. There is significant difference between fathers and mothers on dimensions of parental behavior. Male and female adolescents are significantly different in locus of control; female adolescents are more externally oriented.

KLJUČNE RIJEČI: percipirano roditeljsko ponašanje, lokus kontrole; adolescenti

KEYWORDS: perceived parental behavior; locus of control; adolescents

UVOD

Roditeljska uloga u dječjem razvoju naglašava se u većini teorijskih sustava u razvojnoj psihologiji kao što su Freudova psihoseksualna teorija, Eriksonova teorija psihosocijalnog razvoja, etološke teorije, teorije učenja i sociokulturalna teorija Vigotskog.

Odnos između roditelja i djeteta temeljni je odnos putem kojeg se ostvaruje socijalizacija (Clarke – Stewart, 1988.; Parke i Buriel, 1997.; Peterson i Rollins, 1987., prema Keresteš, 1999). Pitanja koja se vežu uz ovo područje su sljedeća: Koje su temeljne dimenzije roditeljskog ponašanja koje se nalaze u osnovi velikog broja različitih specifičnih roditeljskih postupaka i ponašanja? Jesu li ta ponašanja stabilna tijekom vremena? Je li roditeljsko ponašanje povezano s razvojnim ishodima kod djece? Kako se roditeljsko ponašanje mijenja s razvojem djeteta? Postoje li razlike u ponašanjima očeva i majki prema djeci? Ponašaju li se roditelji različito prema muškoj i ženskoj djeci?

Najistaknutiji modeli roditeljstva, model Belskyja (1984), te Martinove i Colbertove (1997), oslanjaju se na Bronfenbrennerovu teoriju ekoloških sustava i navode tri skupine odrednica roditeljstva: individualne osobine roditelja, karakteristike djeteta i kontekstualne činitelje.

Unatoč razvojnim promjenama, nalazi nekih istraživanja ukazuju na značajnu stabilnost individualnih razlika u roditeljskom ponašanju tijekom vremena (McNally i sur., 1991; Collins i Russell, 1991). Struktura roditeljskog ponašanja također je stabilna i ukazuje na postojanje dviju temeljnih dimenzija: emocionalnosti i kontrole. Emocionalnost se proteže od hladnoće, udaljenosti, odbacivanja djeteta i neprijateljstva prema njemu, do topline, prihvatanja djeteta – emocije koje roditelj doživljava i pokazuje u svom odnosu s djetetom. Roditelji koji su emocionalno topli posvećuju djetetu puno pažnje i brige, često mu se osmijehuju ili na druge načine iskazuju svoju ljubav, ohrabruju ga, prijateljski su raspoloženi prema njemu, nastoje vidjeti stvari iz djetetove perspektive

i uvažavaju njegove osjećaje. Emocionalno hladni roditelji zanemaruju dijete, kritiziraju ga, neprijateljski su raspoloženi prema njemu i u interakciji s djetetom pokazuju vrlo malo pozitivnih emocija. Kontrola se odnosi na postupke koje roditelji primjenjuju u nastojanju da modificiraju ponašanje i unutrašnja stanja djeteta, kao i na očekivanja i standarde ponašanja koja postavljaju pred dijete. Na jednom kraju ove dimenzije su roditelji čija je kontrola nad djetetovim ponašanjem čvrsta, a na drugom oni čija je kontrola slaba. Roditelji s čvrstom kontrolom postavljaju pred dijete određene zahtjeve i određuju pravila, a onda nadziru njegovo ponašanje kako bi osigurali da se postavljenih pravila dijete pridržava. Za razliku od toga, roditelji čija je kontrola slaba malo tog zahtijevaju od djeteta, popustljivi su i daju djetetu puno slobode, uz malo vodstva i nadzora.

Novija istraživanja govore o postojanju dvije odvojene dimenzije roditeljske kontrole: psihološku i bihevioralnu (Armentrout i Burger, 1972.a, 1972.b; Barber, Olsen i Shagale, 1994; Darling i Steinberg, 1993). Psihološka kontrola odnosi se na roditeljske pokušaje kontroliranja djetetova psihološkog svijeta, odnosno na niz odgojnih postupaka koji ne pogoduju razvoju djetetove psihološke neovisnosti, samostalnosti i individuacije. Za razliku od toga, bihevioralna kontrola se odnosi na pokušaje reguliranja djetetova ponašanja, naročito nepoželjnih oblika i najčešće se sastoji od postavljanja granica i pravila ponašanja. Te dvije kontrole mogu imati različit utjecaj na dječje ponašanje i razvoj. U istraživanju Barbera i sur. (1994) dobivena je povezanost snažne psihološke kontrole s internaliziranim problemima adolescenata, te slabe bihevioralne kontrole s eksternaliziranim problemima.

Istraživanja koja su provedena u svrhu provjeravanja postojanja spolnih razlika upućuju na neke razlike u ponašanju očeva i majki prema djeci već od najranije dobi. Tijekom čitavog djetinjstva i adolescencije majke provode više vremena s djecom nego očevi (Belsky, 1979; Collins i Russell, 1991; Russell i Russell, 1987). Također se pokazalo i da je priroda interakcije majka-dijete i otac-dijete različita. U nekim istraživanjima je nađeno da su majke sklonije psihološkom kontroliranju djeteta nego

očevi (Burger, Lamp i Rogers, 1975.b; Litovsky i Dusek, 1985.; Russell i Russell, 1987), dok očevi čvršće bihevioralno kontroliraju dijete nego majke (Collins i Russell, 1991).

U nekim istraživanjima utvrđeno je veće pokazivanje pozitivnih emocija prema djetetu od strane majke nego od strane oca (Burger i sur., 1975; Deković i Raboteg-Šarić, 1997; Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1997).

Što se tiče mjera roditeljskog ponašanja, upitnici su najčešće korišteni, iako su nam poznati njihovi nedostaci i ograničenja (npr. tendencija davanja socijalno poželjnih odgovora, utjecaj stila odgovaranja, (ne)mogućnost uvida u vlastite doživljaje i ponašanja, iskrivljeno pamćenje o prošlim događajima i ponašanjima). Pretpostavka istraživanja koja koriste dječju percepciju roditeljskih odgojnih postupaka glasi: «dječja percepcija ponašanja njegovih roditelja može biti relevantnija za njegovu prilagodbu, nego aktualno roditeljsko ponašanje» (Schludermann i Schludermann, 1970).

Iz svega do sad navedenog, može se zaljučiti da iskustva iz djetinjstva utječu na razvoj čovjekove ličnosti. Hoće li se osoba razviti u zavisnu ili samostalnu i nezavisnu ličnost, agresivnu ili altruističnu, socijalno povučenu ili ličnost sklonu socijalnim interakcijama, ovisi između ostalog i o roditeljskim ponašanjima kojima je osoba bila izložena kao dijete. Jedna karakteristika ličnosti koja se povezuje s ranim dječjim iskustvima je i lokus kontrole. Rotter (1966; prema Fratrić, 1990) je jedan od prvih istraživača koji su se bavili utjecajem percipirane kontrole na život pojedinca. U sklopu svoje teorije socijalnog učenja razvio je koncept lokusa kontrole. Petz (1992) lokus kontrole definira kao percipirano mjesto čimbenika koji se doživljavaju kao izvori upravljanja osobnim ponašanjem i kao uzroci onoga što se osobi događa, uključujući njene uspjehe i neuspjehe. Pripisivanje uzroka različitim ishodima vrši se na dimenziji internalnosti-eksternalnosti. Tako se na internalnom kraju kontinuuma nalaze osobe koje smatraju da mogu same kontrolirati i svojim postupcima determinirati većinu zbivanja u svojoj okolini. Ishode svog ponašanja oni pripisuju svojim postupcima, sposobnostima, trudu ili nekim drugim osobinama. Za razliku od njih, osobe na eksternalnom kraju kontinuuma vjeruju da imaju slabu kontrolu nad postizanjem ciljeva i nad svojim iskustvima, smatrajući da je većina njih posljedica sreće, sudbine, tuđeg utjecaja ili nekih

drugih snaga izvan njih samih. Ljudi nastoje situacije u kojima se nalaze kategorizirati kako bi ih što uspješnije savladali i to na način koji će im koristiti u novim situacijama. Jedna od kategorija su i generalizirana očekivanja uspjeha ili neuspjeha na temelju prošlih iskustava. Očekivanje generalizirano iz prošlih sličnih iskustava stupanj je u kojem ljudi vjeruju u unutarnju ili vanjsku kontrolu potkrepljenja. Što je neka situacija novija i nejasnija veći je utjecaj generaliziranog očekivanja.

Jedna od nejasnoća vezanih za lokus kontrole je pitanje je li lokus kontrole situacijska varijabla ili crta ličnosti. Nema jednoznačnog odgovora budući da je polemika o tome je li ponašanje ljudi općenito određeno njihovim trajnim karakteristikama ili je ono posljedica situacija u kojima se nalaze još uvijek aktualna. U okviru psihologije ličnosti, osobinski i situacionistički modeli su suprotstavljeni. Pristalice osobinskog pristupa smatraju da su naše crte ličnosti manje ili više stabilne, dok zagovornici situacionističkog pristupa tvrde da se u različitim situacijama ne ponašamo konzistentno.

Treba naglasiti da lokus kontrole nije tipološki koncept. Ljude ne možemo grubo podijeliti na one s internalnim i eksternalnim lokusom kontrole, već ih možemo smjestiti duž kontinuuma na čijem se kraju nalaze ta dva ekstrema.

Kako se dijete razvija i stječe iskustva, ono razlikuje događaje koji su uzročno povezani s prethodnim događajima i one koji nisu. Ono što je presudno za razvoj uvjerenja u unutarnji ili vanjski lokus kontrole nije samo registriranje uspjeha ili neuspjeha, već analiza uzroka događaja koji se doživljavaju kao uspjeh ili neuspjeh. Da bi dijete moglo donositi zaključke o uzročno-posljedičnoj vezi mora dostići određeni stupanj kognitivnog razvoja. McMahan (1973, prema Lugomer, 1988) navodi da je najmlađi uzrast na kojem je utvrđeno da dječja percepcija uzroka posreduje njihova očekivanja buduće uspješnosti kao kod odraslih, uzrast od 11 godina, što odgovara pojavi složene i dobro razvijene kognicije na nivou formalnih operacija. Na nivou konkretnih operacija i ishodi aktivnosti i atribucije kauzalnosti vežu se uz konkretne situacije pozitivnog ili negativnog potkrepljenja, odnosno uspjeha ili neuspjeha i zato ostaju situacijski ograničene. Bitno je naglasiti i to da djeca mogu usvajati spoznaje o uzročno-posljedičnoj povezanosti i

važnosti pojedinih uzroka na temelju socijalnog potkrepljivanja u vidu verbalnih poticaja, a posebno uvažavanjem kauzalnih atributa ponuđenih od strane odraslog autoriteta (Lugomer, 1988).

Iako postoje određeni prigovori originalnom instrumentu kojim je konstrukt operacionaliziran (Rotterova I-E skala), lokus kontrole je najčešće ispitivan upravo njime (Bezinović, 1990). Rotter je smatrao da postoji jedna generalna tendencija koja određuje pretežno unutarnje ili vanjsko mjesto kontrole i koja se manifestira kod pojedinih događaja. Ispostavilo se da je upravo dimenzionalnost najveći problem ove skale. Uz Rotterovu skalu, najpoznatija skala je ANS-IE skala (Adult Nowicki-Strickland Internal-External Control Scale) koju su konstruirali Nowicki i Duke (1974; prema Šavor, 2001) i koja ima još složeniju strukturu od Rotterove skale. IAR-skalu (Intellectual Achievement Responsibility Scale) konstruirali su Crandall, Kratkovsky i Crandall (1965; prema Lefcourt, 1976). Namijenjena je ispitivanju dječjeg lokusa kontrole, ali isključivo u situacijama intelektualno-školskog postignuća. Na našim prostorima poznata je Bezinovićeva skala eksternalnosti koju je konstruirao Bezinović (1988) s ciljem da mjeri lokus kontrole pomoću kratkog jednodimenzionalnog instrumenta.

Nakon konstrukcije skala za mjerenje lokusa kontrole, veliki broj istraživanja bio je posvećen ispitivanju povezanosti internalnosti ili eksternalnosti s drugim varijablama kao što su spol, dob, inteligencija, etnička i socijalna pripadnost, nezavisnost, efikasnost, uspješnost, dominantnost, anksioznost, neurotičnost, razina aspiracije (Fulgosi, Knezović i Zarevski, 1982; prema Šavor, 2001), uspjeh na studiju, tjelesno zdravlje, spolni stereotipi, socio-politička aktivnost i dr. (Knezović, 1981).

Rezultati povezanosti lokusa kontrole i spola nisu jednoznačni. U nekim istraživanjima nađena je povezanost u smjeru veće eksternalnosti žena (McGinnies, 1974). Provjera povezanosti lokusa kontrole i dobi pokazuje da se u funkciji dobi može očekivati porast internalnog uvjerenja, ali te promjene nisu linearne (Bialer, 1961; Penk, 1969; prema Lefcourt, 1976).

Socioekonomski status je također povezan s lokusom kontrole. Ljudi nižeg socioekonomskog statusa imaju veće uvjerenje u eksternalnu kontrolu, te često ni ne pokušavaju promijeniti svoj status. Oni osjećaju nesigurnost i nezaštićenost zbog lošijih materijalnih prilika što dovodi do smanjenog osjećaja kontrole nad ishodima vlastitog ponašanja. Iz istog razloga djeca roditelja nižeg socioekonomskog statusa također razvijaju eksternalnu orijentaciju. Nađena je povezanost i između stupnja obrazovanja roditelja i lokusa kontrole djece u smjeru veće eksternalnosti djece manje obrazovanih roditelja (Lefcourt, 1976).

Istraživanja koja su se bavila otkrivanjem činitelja razvoja eksternalnog ili internalnog lokusa kontrole pokazala su da veliku ulogu u tome ima odgoj. Nađeno je da se eksternalni lokus kontrole razvija i životom u nepovoljnim životnim uvjetima gdje tok zbivanja određuju jači (Bezinović, 1981). Istraživanja o obiteljskim antecedentima su najčešće korelacijska i često se baziraju na retrospektivnim podacima dobivenim od ispitanika ili njihovih roditelja. Davis i Phares (1969, prema Lefcourt, 1976) pošli su od pretpostavke da roditeljsko ograničavanje i upravljanje mogu dovesti do eksternalnosti kod djece jer im zbog toga mogu biti uskraćene mogućnosti da ispituju i dožive posljedice vlastitog ponašanja. Zaključili su da roditelji internalnije djece pokazuju manje odbacivanja, manje neprijateljske kontrole i više pozitivnog uključivanja u odnose od roditelja eksternalne djece. Međutim, postoje istaživanja koja su došla i do drukčijih rezultata. Tako istraživanja Crandalllove (1973; prema Lefcourt, 1976) ukazuju na pozitivnu povezanost majčine hladnoće i kritike s internalnim lokusom kontrole djeteta u adolescenciji. Ona smatra da su toplina i zaštitničko ponašanje neophodni za preuzimanje osobne odgovornosti u djetinjstvu, ali ako predugo traju mogu ići protiv internalnosti u zrelosti. Rezultati istraživanja koje su proveli McClun i Merrel (1998; prema Šavor, 2001) na adolescentima starosti od 13 do 18 godina ukazuju na pozitivnu povezanost roditeljskog stila kojeg čine visoka emocionalnost i kontrola (autoritativni stil) s internalnim lokusom kontrole, te negativnu povezanost roditeljskog stila kojeg čine niska emocionalnost i visoka kontrola (autoritarni stil) i roditeljskog stila niske emocionalnosti i niske kontrole (permisivni stil) s internalnim lokusom kontrole.

CILJ I PROBLEM ISTRAŽIVANJA

U ovom istraživanju cilj nam je provjeriti povezanost između percipiranog roditeljskog ponašanja, njihovih sociodemografskih varijabli i lokusa kontrole adolescenata. S obzirom na postavljen cilj, formulirani su slijedeći problemi:

Problemi

- Ispitati lokus kontrole adolescenata i ispitati postoje li spolne razlike među njima.
- Utvrditi kako adolescenti procjenjuju roditeljsko ponašanje i vide li razlike u roditeljskom ponašanju majki i očeva.
- Provjeriti postoji li povezanost između dimenzija roditeljskog ponašanja i nekih njihovih sociodemografskih značajki.
- Provjeriti postoji li povezanost između percipiranih dimenzija roditeljskog ponašanja i lokusa kontrole djece, te povezanost između sociodemografskih varijabli roditelja i lokusa kontrole djece.

Hipoteze

Na temelju dosadašnjih razmatranja moglo bi se pretpostaviti da je emocionalnost roditelja pozitivno povezana s internalnošću djece, a psihološka kontrola povezana s eksternalnošću djece. Točnije, pretpostavka je da će roditelji veće emocionalnosti imati djecu internalnog lokusa kontrole, dok će roditelji s izraženom psihološkom kontrolom imati djecu eksternalog lokusa kontrole. Za dimenziju discipline ne možemo dati direktivnu hipotezu. Također se očekuje da će obrazovanje roditelja biti pozitivno povezano s emocionalnošću. Za ostale sociodemografske varijable i roditeljsko ponašanje također ne možemo postaviti direktivnu hipotezu. Što se tiče razlike između očeva i

majki u odgojnim postupcima, ne očekuje se značajna razlika. Odnos obrazovanja roditelja i lokusa kontrole uglavnom je ispitivan na djeci pa u tom slučaju nema nikakvih očekivanja jer su sudionici našeg istraživanja adolescenti. Istraživanja spolnih razlika u lokusu kontrole nisu dala jednoznačne rezultate, ali neka istraživanja govore u prilog većoj ekternalnosti žena te se isto očekuje i u ovom istraživanju.

METODA

Sudionici istraživanja

Ispitivanje je provedeno na uzorku od 143 sudionika (79 ženskih i 64 muških sudionika), učenika drugih, trećih i četvrtih razreda I gimnazije u Zagrebu, prosječne dobi od 17.3 godina, s rasponom od 15 do 19 godina. Iz obuhvaćenog uzorka od 180 sudionika, otpali su oni koji nisu dobili odobrenje od roditelja za sudjelovanje u istraživanju (8 ženskih i 10 muških sudionika), te sudionici za koje nismo imali podatke o oba roditelja (12 ženskih i 7 muških).

Pribor

Upitnik sociodemografskih varijabli. Od sociodemografskih podataka od sudionika je traženo da navedu svoju dob i spol, s kim žive, školsku spremu oca i majke, dob oca i majke, te broj djece u obitelji i svoj red rođenja.

Rotterova skala unutrašnjeg naprama vanjskom mjestu kontrole potkrepljenja ili RI-E skala (Rotter, 1966; prema Knezović, 1981). Sastoji se od 29 čestica, tipa prisilnog izbora između alternativa a i b. Rezultati u česticama su binarne varijable (0,1), a ukupan

rezultat čini zbroj bodova u 23 tvrdnje (6 čestica ima svrhu prikrivanja prave svrhe ispitivanja). Teorijski raspon je od 0 do 23 boda, pri čemu veći broj bodova ukazuje na veći stupanj internalnosti. Skala zahvaća generalni lokus kontrole, a sadržajem čestica nastoji se obuhvatiti što širi raspon očekivanja u vezi s odnosom posljedica vlastitog ponašanja i slučaja, sudbine, političkih snaga, uspjeha u školi itd. Prijevod i adaptaciju RI-E skale na hrvatski jezik te provjeru metrijskih karakteristika izvršio je Knezović (1981). Pouzdanost ovog upitnika na našem uzorku izračunat Cronbachovim alpha koeficijentom iznosi .77.

Upitnik roditeljskog ponašanja ili URP (Kuterovac-Jagodić, Keresteš, Lugomer-Armano, Brković, 2005). Sastoji se od 33 čestice koje se procjenjuju na skali od 1 do 4, pri čemu 1 znači potpuno neslaganje, a 4 potpuno slaganje s tvrdnjom. Čestice su svrstane u 4 dimenzije: emocionalnost (9 čestica, npr. «Pružam mi utjehu i razumijevanje kada sam uznemirena»), bihevioralna kontrola (8 čestica, npr. «Uvijek zna gdje sam»), psihološka kontrola (6 čestica, npr. «Govori mi kako su druga djeca bolja od mene») i disciplina (10 čestica, npr. «Više kad se loše ponašam»). Faktorskom analizom rezultata upitnika primijenjenog u našem istraživanju na N=143 sudionika, ekstrahirana su 4 faktora koja objašnjavaju 42% varijance. Ukupni rezultat za svaku dimenziju se formira kao aritmetička sredina rezultata u pojedinim česticama koje spadaju u tu dimenziju, te se tako dobije rezultat na dimenzijama za oca i za majku. Može se izračunati i obiteljski rezultat na svakoj dimenziji (zbroj očevog i majčinog rezultata podjeljen s dva). Veći rezultat na pojedinoj dimenziji znači veću izraženost te karakteristike roditeljskog ponašanja: veću emocionalnost, veću psihološku kontrolu, veću bihevioralnu kontrolu, strožu disciplinu. Postoji oblik upitnika za roditelje i za djecu. U ovom istraživanju korišten je samo upitnik za djecu. Koeficijenti nutarnje konzistentosti na našim rezultatima za svaku dimenziju viši su od .60, a većina ih je viša i od .70. Prema tome, skale URP-a predstavljaju pouzdanu mjeru percipiranog ponašanja roditelja prema djetetu.

Postupak

Prije početka istraživanja zatraženo je odobrenje od Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta u Zagrebu za provođenje istraživanja. Nakon toga je zatraženo odobrenje i od ravnatelja I gimnazije u Zagrebu koji je također odobrio sudjelovanje učenika u istraživanju. Sljedeći korak je bio obavješćavanje roditelja pismenim putem o cilju, svrsi, postupku i nekim etičkim načelima koja će se poštovati u ovom istraživanju, te su zamoljeni da svojim potpisom daju pristanak za sudjelovanje svog djeteta u istraživanju. Pisma su poslana po djeci koja su zamoljena da potpisane papire vrate u naredna dva dana. U ispitivanje su bili uključeni samo oni učenici koji su donijeli potpisane molbe upućene njihovim roditeljima, a i sami su željeli sudjelovati u ispitivanju. Primjena upitnika je bila grupna i to u jednom 2. razredu, tri 3. razreda, te dva 4. razreda u trajanju od 25 minuta u okviru nastave. Prije ispunjavanja upitnika, sudionicima je dana uputa za ispunjavanje upitnika. U uputi je bilo rečeno da odgovore iskreno na pitanja, da nema točnih i netočnih odgovora, da je ispitivanje anonimno i da će se rezultati koristiti isključivo za izradu diplomskog rada. Redoslijed ispunjavanja upitnika je bio ovaj: upitnik sociodemografskih varijabli, URP za majku, RI-E, URP za oca.

REZULTATI I RASPRAVA

U ovom istraživanju provedenom na 143 sudionika I gimnazije iz Zagreba prikupljeni su podaci o njihovim socioekonomskim obilježjima, roditeljskim odgojnim postupcima, te lokusu kontrole. Prikupljeni podaci obrađeni su pomoću SPSS 12.0 programa. Najprije je provjeren normalitet distribucija rezultata Kolmogorov-

Smirnovljevim testom i utvrđeno je da se nijedna distribucija ne razlikuje značajno od normalne. Stoga su u analizi rezultata korišteni parametrijski postupci.

Lokus kontrole adolescenata i spolne razlike među njima

Osnovi statistički pokazatelji (aritmetička sredina, standardna devijacija i totalni raspon) za rezultate na RI-E skali prikazani su u *Tablici 1.*

Tablica 1.

Aritmetičke sredine, standardne devijacije i totalni rasponi rezultata učenika na skali RI-E

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>TR</i>
muški (<i>N</i> =64)	11.56	4.22	4 - 19
ženski (<i>N</i> =79)	9.47	4.21	1 - 20

Teoretski raspon rezultata na Rotterovoj skali je od 0-23. Aritmetička sredina rezultata naših sudionika približno je jednaka teoretskoj aritmetičkoj sredini rezultata, pa stoga zaključujemo da su naši sudionici prosječni u stupnju internalnosti. Djevojke imaju nešto manju aritmetičku sredinu, pa smo stoga provjerili je li taj prosječni rezultat značajno manji od prosječnog rezultata mladića.

Provjeravanjem razlika u rezultatima na RI-E skali između muških i ženskih sudionika, utvrđena je statistički značajna razlika i to u smjeru veće ekternalnosti ženskih sudionika ($t=2.95$, $df=141$, $p<.05$). Ovi rezultati u skladu su sa rezultatima istraživanja DeBrbander i Bone (1989), Minnigerode (1976; prema Kuther, 1998), Mwamwenda (1995) i Al-Mashaan (2001), a govore u prilog nešto veće ekternalnosti žena. Prema Crandallu (1969; prema Cooper i sur., 1981) razvoj lokusa kontrole determiniran je iskustvima i individualnom percepcijom veze između podražaja i

potkrepljenja, i učenjem o prikladnosti određenog vjerovanja u kulturi u kojoj pojedinac živi. U skladu s tim može se pretpostaviti da su spolne razlike u lokusu kontrole možda povezane s različitom socijalizacijom muškaraca i žena. Istraživanja koja su se bavila obrascima odgoja djevojčica i dječaka pokazala su da roditelji i šira socijalna okolina potiču kod djevojčica razvijanje femininih, ekspresivnih osobina kao što su osjetljivost na potrebe drugih, suosjećajnost, blagost, dok se kod dječaka stavlja naglasak na razvijanje maskulinih, instrumentalnih osobina kao što su samopouzdanje, nezavisnost, kompetetivnost i sl. (Block, 1973, prema Brnić, 2002). Konzistentno potkrepljivanje tih osobina dovode do toga da se one internaliziraju, te se kao rezultat toga formiraju i uvjerenja o mjestu kontrole.

Percepcija roditeljskog ponašanja očeva i majki i razlike među njima

U *Tablici 2.* se nalaze aritmetičke sredine i standardne devijacije za rezultate na dimenzijama roditeljskog ponašanja i t-testovi kojima smo izračunali postoji li razlika između majki i očeva na dimenzijama roditeljskog ponašanja.

Tablica 2.

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata učenika na skalama URP-a i t-testovi

		emocionalnost	disciplina	psih. kontr.	bih. kontr.
majka	<i>M</i>	3.19	2.06	2.09	2.55
	<i>SD</i>	.47	.36	.56	.36
otac	<i>M</i>	2.88	1.95	1.91	2.32
	<i>SD</i>	.56	.40	.59	.44
obitelj	<i>M</i>	3.04	2.0	1.99	2.44
	<i>SD</i>	.43	.31	.49	.34
<i>t-test</i>		6.47**	3.08**	3.51**	6.51**
(majka,otac)					

**p<.01

Iz *Tablice 2* se vidi da adolescenti percipiraju emocionalnost svojih roditelja kao najizraženiju njihovu osobinu, kako kod majki, tako i kod očeva. Druga osobina roditelja po izraženosti je bihevioralna kontrola, odnosno adolescenti procijenjuju da ih roditelji više bihevioralno kontroliraju nego što ih psihološki kontroliraju ili što su strogi u disciplinskim postupcima.

Što se tiče razlika u odgojnim postupcima očeva i majki, neki autori (Peterson i Rollins, 1987; prema Keresteš, 1999) govore o postupnom približavanju spolnih uloga u odrasloj dobi i smanjivanja tradicionalnih razlika u ulogama očeva i majki. Sve veća zaposlenost žena i sve veće uključivanje očeva u odgoj u velikoj mjeri umanjuju nekadašnju razliku između oca-osiguravatelja ekonomskih sredstava i majke njegovateljice, ili oca-provoditelja discipline i majke koja pruža nježnost i emocionalnost. Odgojni postupci očeva i majki i njihove roditeljske uloge postaju sve sličnije (prema Keresteš, 1999). Nalazi ovog istraživanja nisu u skladu s tim spoznajama. Razlike u odgojnim postupcima očeva i majki provjerene su t-testovima za zavisne uzorke. Dobivena je statistički značajna razlika u dječjoj percepciji očevog i majčinog roditeljskog ponašanja. Rezultati su prikazani u *Tablici 2*.

S ciljem provjeravanja povezanosti između dimenzija roditeljskog ponašanja, sociodemografskih varijabli dobi i obrazovanja roditelja i lokusa kontrole njihove djece, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije. U *Tablici 3* nalazi se prikaz tih korelacija.

Iako postoji statistički značajna razlika u percepciji očevog i majčinog roditeljskog ponašanja, u daljnjoj obradi rezultata bit će korišteni obiteljski rezultati, odnosno združeni rezultati oca i majke zbog značajnijih korelacija dobivenih na taj način, a naglasit će se samo značajne pojedinačne korelacije očevog odnosno majčinog ponašanja s drugim varijablama (te korelacije nisu uvrštene u *Tablicu 3*)

Tablica 3.

Korelacije između dječjih rezultata na skali RI-E, obiteljskih rezultata na URP skali, te obiteljskih sociodemografskih varijabli

	RI-E	emoc	disc	psih.k	bih.k.	obr	dob	br.dj.	rr
RI-E	-	.19*	-.17*	-.19*	.08	.11	.06	-.01	-.00
emo		-	-.06	-.44**	.34**	.17*	-.07	-.19*	-.02
disc			-	.61**	.10	-.09	-.02	-.07	-.17*
Psih				-	-.12	-.12	.06	-.05	-.19*
Bih.					-	.14	-.24**	-.07	-.22**
obr						-	.09	-.14	-.01
dob							-	-.06	.35**
br.dj.								-	.61**
rr									-

* $p < .05$; ** $p < .01$

Legenda: RI-E - Rotterova skala internalnosti/eksternalnost
 emoc - obiteljska emocionalnost
 disc - obiteljska disciplina
 psih.k. - obiteljska psihološka kontrola
 bih.k. - obiteljska bihevioralna kontrola
 obr - obrazovanje roditelja (aritmetička sredina obrazovanja majke i oca)
 dob - dob roditelja (aritmetička sredina dobi majke i oca)
 br.dj. - broj djece u obitelji
 rr - red rođenja

Najviše povezane dimenzije u ovom istraživanju su obiteljska psihološka kontrola i obiteljska disciplina i one su u pozitivnoj korelaciji ($r = .61$; $p < .01$), a istu vrstu povezanosti smo dobili i za majčinu psihološku kontrolu i disciplinu ($r = .56$; $p < .01$) i za očevu psihološku kontrolu i disciplinu ($r = .63$; $p < .01$). Dimenzija discipline nije povezana s emocionalnošću, niti s bihevioralnom kontrolom. Dimenzija emocionalnosti pozitivno

je povezana s bihevioralnom kontrolom ($r=.34$; $p<.01$), a negativno s psihološkom kontrolom ($r=-.44$; $p<.01$)

Za razliku od psihološke kontrole, bihevioralna kontrola se obično ističe kao pozitivan i poželjan oblik roditeljske kontrole djetetovog ponašanja. U skladu s tim, očekuje se njena povezanost s pozitivnim socijalizacijskim ishodima. Ali, rezultati raznih istraživanja ne potvrđuju uvijek takvo očekivanje. U istraživanju Keresteš (1999) nađena je pozitivna povezanost bihevioralne kontrole sa psihološkom kontrolom, a obje su u negativnoj korelaciji s roditeljskom emocionalnošću. Takvi nalazi upućuju na sličnosti, a ne razlike između tih dviju vrsta kontrole. Međutim, u ovom istraživanju bihevioralna kontrola roditelja pozitivno korelira sa roditeljskom emocionalnošću ($r=.34$; $p<.01$), a očeva bihevioralna kontrola korelira sa očevom disciplinom ($r=.25$; $p<.01$).

Povezanost između sociodemografskih varijabli roditelja i dimenzija roditeljskog ponašanja

Od sociodemografskih varijabli obuhvaćenih u ovom istraživanju, obrazovanje roditelja je povezano s obiteljskom emocionalnošću ($r=.17$; $p<.05$), što upućuje na zaključak da obrazovaniji roditelji pokazuju više emocionalne topline svojoj djeci. U nama dostupnoj literaturi nema podataka o povezanosti između obrazovanja roditelja i njihovog roditeljskog ponašanja. Međutim, ako uzmemo obrazovanje roditelja kao pokazatelj socioekonomskog statusa i njime povezanih izvora stresa, naši nalazi o povezanosti roditeljskog obrazovanja i ponašanja oba roditelja su očekivani i ukazuju na povoljnije roditeljske postupke u obiteljima s višim stupnjem obrazovanja odnosno veću emocionalnost i manju psihološku kontrolu očeva ($r=-.18$; $p<.05$). U istraživanju Keresteš (1999) je također nađeno da očevi čije su supruge obrazovanije manje psihološki kontroliraju svoju djecu. Nadalje, u ovom istraživanju nije nađena povezanost između obrazovanja roditelja i njihove psihološke kontrole ($r=-.12$; $p>.05$). Dob roditelja negativno je povezana s njihovom bihevioralnom kontrolom ($r=-.24$; $p<.01$), što znači da

stariji roditelji manje bihevioralno kontroliraju svoju djecu. Nađena je i negativna povezanost između obiteljske emocionalnosti i broja djece u obitelji ($r=-.19$; $p<.05$), odnosno možemo zaključiti da roditelji s većim brojem djece pokazuju manje topline od roditelja s manjim brojem djece. Redoslijed rođenja je negativno povezan s obiteljskom disciplinom ($r=-.17$; $p<.05$), obiteljskom psihološkom kontrolom ($r=-.19$; $p<.05$), te obiteljskom bihevioralnom kontrolom ($r=-.22$; $p<.01$), što znači da su roditelji blaži u svojim odgojnim postupcima s kasnije rođenom djecom i manje ih kontroliraju.

Povezanost između dječje percepcije roditeljskog ponašanja i lokusa kontrole djece

U ovom istraživanju nađena je značajna povezanost između dimenzije obiteljske emocionalnosti i internalnosti djeteta ($r=.19$, $p<.05$). Roditeljska ljubav i prihvaćanje daju djetetu osjećaj sigurnosti da se slobodno kreće u svojoj okolini i počinje učiti posljedice vlastitog ponašanja (Morton i Mann, 1998). U takvom sigurnom, prihvatljivom i neprijetećem okruženju dijete može internalizirati odgovornost čak i za negativna potkrepljenja koja prima. Odbijajuće i dominantno roditeljsko ponašanje može dovesti do razvoja eksternalne orijentacije i za pozitivna potkrepljenja djetetovog ponašanja. Longitudinalno istraživanje koje je provela Crandall (1973; prema Lefcourt, 1976) obuhvatilo je mjerenje lokusa kontrole za vrijeme adolescencije, opažanja ponašanja majki u domu i intervju s ispitanicima za vrijeme rane adolescencije. U istraživanju je potvrđena pozitivna povezanost prihvaćanja i internalnosti. Rezultati nekih istraživanja ukazuju na povezanost prevelike protektivnosti roditelja i eksternalnosti adolescenata (Johnson i Kilmann 1975, McDonald 1971 i Levenson 1973; prema Šavor, 2001) i to samo za žensku djecu. Crandall te rezultate tumači potrebom adolescenata za nezavisnošću. Dok mlađa djeca trebaju majčinu privrženost, njegovanje i zaštitu kako bi internalizirali odgovornost za svoje ponašanje, starija djeca trebaju određeni stupanj distance i emocionalnog osamostaljenja od svojih roditelja kako bi mogli nesmetano

sudjelovati u interakcijama sa svojom okolinom i opažati uzročno posljedične veze bez posredovanja roditelja.

Psihološka kontrola roditelja obično se smatra štetnim i nepoželjnim činiteljem dječjeg razvoja i često je povezana s nepoželjnim oblicima dječjeg ponašanja, npr. s internaliziranim problemima djeteta. Djeca kontrolirajućih roditelja naučila su potiskivati vlastite inicijative i smatraju da imaju malo kontrole nad interakcijom s ostalima (Barber, Olsen i Shagle, 1994). Teorija socijalnog učenja kaže da pretjerano kontroliranje djeteta onemogućava djetetu nesputano upuštanje u istraživanje svoje životne okoline i time smanjuje prilike za opažanje uzročno-posljedičnih veza među pojavama i ishodima vlastitog ponašanja. Kako se dijete razvija stiče sve više strategija kojima se suočava sa svojom socijalnom okolinom. Ograničavanje situacija u kojima djete sudjeluje, nametanje stroge strukture ponašanja i kontroliranje djeteta sprječava ga da koristi te nove strategije. Takav razvojni put dovodi do djetetovog smanjenog osjećaja kontrole nad događajima u kojima svakodnevno sudjeluje (Morton i Mann, 1998). Deci i Ryan (1985; prema Morton i Mann, 1998) ističu da djeca roditeljsku kontrolu doživljavaju kao pritisak da misle, osjećaju i ponašaju se na način koji od njih zahtijevaju drugi, što isto pogoduje razvoju eksternalnog lokusa kontrole. Ovakvi rezultati mogu se protumačiti Piagetovom teorijom (prema Vasta, Haith i Miller, 1997) u kojoj Piaget smatra da prijelaz iz kasnog djetinjstva u doba rane adolescencije posebno važan za razvoj interakcija sa socijalnom okolinom. To je ujedno i prijelaz iz faze konkretnih u fazu formalnih operacija. Kognitivni stupanj razvoja na razini formalnih operacija omogućuje djetetu sposobnost stvaranja implicitnih teorija ličnosti te uspješnije predviđanje ponašanja drugih. Sposobnost stvaranja teorija i svijest o ishodima socijalnih interakcija podrazumijeva da je dijete na tom stupnju razvoja sposobno učiti iz svojih iskustava i samostalno istraživati okolinu. Dijete koje je doseglo stupanj formalnih operacija treba manje nadzora i kontrole od strane roditelja kako bi moglo uspješno učiti iz vlastitog ponašanja (Morton i Mann, 1998). Deci i Ryan (1985; prema Morton i Mann, 1998) govore o još jednom mogućem objašnjenju povezanosti roditeljske kontrole i eksternalnosti djeteta. Kod djece u ranom i srednjem djetinjstvu veća roditeljska kontrola može dovesti do razvoja internalnog lokusa kontrole. Djeca u toj dobi doživljavaju svoje roditelje kao osobe puno

većeg socijalnog statusa i moćnije od sebe i zato im se njihova kontrola čini kao normalna pojava i nije povezana s eksternalnošću djeteta. Ulaskom u adolescenciju djeca počinju svoje roditelje percipirati kao osobe ravne sebi pa zato njihovu kontrolu mogu doživljavati kao pritisak što može dovesti do eksternalnog lokusa kontrole. Dimenzija bihevioralne kontrole majke i oca u ovom istraživanju nije se pokazala značajno povezanom s lokusom kontrole djeteta ($r=.08$; $p>.05$). Nađena je negativna povezanost između obiteljske psihološke kontrole i internalnosti djeteta ($r=-.19$; $p<.05$). U drugim istraživanjima koja govore o razlici između psihološke i bihevioralne kontrole u povezanosti s lokusom kontrole (Morton, 1995; prema Keresteš, 1999) nađena je veća pozitivna povezanost bihevioralne kontrole kod predadolescenata s internalnosti nego povezanost psihološke kontrole s internalnosti.

Disciplina roditelja u ovom istraživanju negativno je povezana s lokusom kontrole ($r=-.17$; $p<.05$), dok gledane zasebno majčina ili očeva disciplina nisu povezane s lokusom kontrole. Takvi nalazi se mogu objasniti faktorskom strukturom našeg upitnika o roditeljskom ponašanju. Naime, na matrici interkorelacija provedena je analiza glavnih komponentata, uz Varimax rotaciju dobivenih faktora, te su dobivene 4 glavne komponente sa svojstvenim vrijednostima većim od 1 i koje zajedno objašnjavaju 42% varijance odgovora na URP-u. Čestice koje su predviđene za mjerenje discipline imaju malo zasićenje tim faktorom. Uz to, dobivena je značajna povezanost između dimenzije discipline i psihološke kontrole ($r=.61$; $p<.01$), pa je vjerojatno da psihološka kontrola objašnjava veći dio varijance odgovora nego disciplina.

Povezanost između sociodemografskih varijabli roditelja i lokusa kontrole djece

U mnogim istraživanjima nađena je značajna povezanost između lokusa kontrole djece i sociodemografskih varijabli roditelja. Tako je nađena povezanost između stupnja obrazovanja roditelja i lokusa kontrole djece u smjeru veće eksternalnosti djece manje obrazovanih roditelja (Lefcourt, 1976). U našem istraživanju nije dobivena niti jedna značajna povezanost sociodemografskih varijabli i lokusa kontrole. Objašnjenje takvom

rezultatu mogli bismo naći u samom uzorku u kojem je visoko obrazovanih očeva 59.4%, a majki 50.3%, odnosno većina roditelja je visoko obrazovana pa su sudionici već selekcionirani po tom kriteriju.

Na kraju treba reći da uz roditeljsko ponašanje i njihove socioekonomske značajke postoji još mnogo drugih činitelja koji su povezani s razvojem eksternalne, odnosno internalne orijentacije adolescenata, a koji nisu bili obuhvaćeni u ovom istraživanju, pa su zbog toga možda neke dobivene korelacije neznačajne. Isto tako i na roditeljsko ponašanje utječu brojni činitelji poput njihovih životnih vrijednosti i ciljeva, osobina ličnosti i iskustva s vlastitim roditeljima koji također nisu bili provjeravani u ovom istraživanju.

ZAKLJUČAK

U istraživanju povezanosti roditeljskog ponašanja, nekih sociodemografskih varijabli roditelja i lokusa kontrole adolescenata, dobiveni su sljedeći rezultati:

- Muški i ženski sudionici značajno se razlikuju u lokusu kontrole i to u smjeru veće eksternalnosti djevojaka.
- Očevi i majke razlikuju se značajno u svojim odgojnim postupcima prema mišljenju djece.
- Utvrđena je povezanost između obrazovanja majke i emocionalnosti oca, njegove bihevioralne kontrole i obiteljske bihevioralne kontrole. Nije nađena povezanost između obrazovanja majke i emocionalnosti. Obrazovanje oca također je povezano s njegovom emocionalnošću,

obiteljskom emocionalnošću, a negativno povezano s njegovom psihološkom kontrolom i obiteljskom psihološkom kontrolom. Dob majke negativno je povezana s njenom bihevioralnom kontrolom i obiteljskom bihevioralnom kontrolom, a dob oca negativno korelira s obiteljskom bihevioralnom kontrolom. Broj djece u obitelji negativno je povezan s očevom i obiteljskom emocionalnošću. Red rođenja je u negativnoj povezanosti s obiteljskom disciplinom, obiteljskom psihološkom kontrolom, te obiteljskom psihološkom kontrolom.

- Utvrđena je pozitivna povezanost između obiteljske emocionalnosti i internalnosti djeteta što znači da djeca koja percipiraju svoje roditelje kao emocionalnije imaju internalniji lokus kontrole. Utvrđena je negativna povezanost između psihološke kontrole i internalnosti djeteta i discipline i internalnosti djeteta, a to znači da djeca koja percipiraju veću psihološku kontrolu svojih roditelja, odnosno primjenu strože discipline roditelja imaju eksternalniji lokus kontrole. Nije utvrđena povezanost između sociodemografskih varijabli dobi i obrazovanja roditelja i lokusa kontrole adolescenata.

LITERATURA

- Al-Mashaan, O.S. (2001). Job stress and job satisfaction and their relation to neuroticism, type A behavior, and locus of control among Kuwaiti Personnel. *Psychological Reports*, 88(3 Part 2), 1145-1152.
- Armentrout, J.A., & Burger, G.K. (1972.a). Factor analysis of college students' recall of parental child-rearing behavior. *Journal of Genetic Psychology*, 121, 155-161.
- Armentrout, J.A., & Burger, G.K. (1972.b). Children's report of parental child-rearing behavior at five grade levels. *Developmental Psychology*, 7, 44-48.
- Barber, B.K., Olsen, J.E., & Shagle, S.C. (1994). Association between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized

- behaviors. *Child Development*, 65, 1120-1136.
- Belsky, J. (1979). Mother-father-infant interaction: A naturalistic observational study. *Developmental Psychology*, 15, 601-607.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child development*, 55, 83-96.
- Bezinović, P. (1981). *Internalna/eksternalna kontrola u odnosu prema nekim osobinama ličnosti*. Dani psihologije u Zadru, 155-161.
- Bezinović, P. (1990). Skala eksternalnosti. U AniĆ, N. (Ur.), *Praktikum iz kognitivne i bihevioralne terapije III* (str. 155-157). Zagreb: Društvo psihologa Hrvatske.
- Brković, I., Keresteš, G., Kuterovac Jagodić, G., Lugomer Armano, G., *Poster presented at the Alps-Adria Conference in Psychology 2005*, June 2-4, Zadar, Croatia
- Brnić, P. (2002). *Odnos maskuliniteti, femininiteti te nekih sociodemografskih varijabli sa lokusom kontrole*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Burger, G.K., Armentrout, J.A., & Rapfogel, R.G. (1975). Recalled parental behavior and objective personality measures: A canonical analysis. *Journal of Personality Assessment*, 39(5), 514-522.
- Burger, G.K., Lamp, R.E., & Rogers, D. (1975). Developmental trends in children's perceptions of parental child-rearing behavior. *Developmental Psychology*, 11(3), 391.
- Collins, W.A., & Russell, G. (1991). Mother-child and father-child relationship in middle childhood and adolescence: A developmental analysis. *Developmental Review*, 11, 99-136.
- Cooper, H.M., Burger, J.M., & Good, T.L. (1981). Gender differences in the academic locus of control beliefs of young children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(3), 562-572.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Deković, M., & Raoteg-Šarić, Z. (1997). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6, 427-445.
- Fratric, S. (1990). *Ispitivanje povezanosti između Rotterovog lokusa kontrole i percepcije osobne nekompetentnosti*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- Keresteš, G. (1999). *Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Nacionalna Sveučilišna Knjižnica.
- Knezović, Z. (1981). Hijerarhijska faktorska analiza i neke metrijske karakteristike Rotterove skale unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole potkrepljenja. *Revija za psihologiju*, 11, 35-43.
- Kuterovac-Jagodić, G., & Keresteš, G. (1997). Perception of parental acceptance-rejection and some personality variables in young adults. *Društvena israživanja*, 6, 477-491.
- Kuther, T.L. (1998). Sex and sex-role differences in locus of control. *Psychological Reports*, 82, 188-190.
- Levenson, H. (1973). Percieved parental antecedant of internal powerful others, and chance locus of orientation. *Developmental Psychology*, 9(2), 260-265.
- Lefcourt, H.M. (1976). *Locus of control: Current trends in theory and research*. Halsted Press Division John Wiley & Sons, Inc., New York.
- Litovsky, V.G., & Dusek, J.B. (1985). Perception of child-rearing and self-concept development during the early adolescent year. *Journal of Youth and Adolescence*, 14(5), 1985.
- Lugomer, G. (1988). *Dječje kauzalne percepcije školskog uspjeha i neuspjeha*. Doktorska diseracija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Martin, C.A., & Colbert, K.K. (1997). *Parenting: A life span perspective*. New York: McGraw-Hill.
- McNally, S., Eiseberg, N. & Harris, J.D. (1991). Consistency and change in maternal child-rearing practices and values: A longitudinal study. *Child Development*, 62, 190-198.
- Morton, T.L., & Mann, B.J. (1998). The relationship between parental controlling behavior and perceptions of control of preadolescent children and adolescents. *Journal of Genetic Psychology*, 159(4), 477-490.
- Mwamwenda, T.S. (1995). South African graduate students' locus of control, gender differences, and academic performance. *Psychological Reports*, 77, 629-631.
- Petz, B. (1992). *Psiholgijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.

- Rotter, J.B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(1), 56-67.
- Russell, G., & Russell, A. (1987). Mother-child and father-child relationship in middle childhood. *Child Development*, 58, 1573-1585.
- Schludermann, E., & Schludermann, S. (1970). Replicability of factors in children's report of parent behavior (CRPBI). *Journal of Psychology*, 76, 239-249.
- Schludermann, E., & Schludermann, S. (1983). Sociocultural change and adolescent's perceptions of parent behavior. *Developmental Psychology*, 19(5), 674-685.
- Šavor, M. (2001). *Povezanost sociodemografskih varijabli, dimenzija roditeljskog ponašanja i ekternalnosti djece*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Vasta, R., Haith, M.M., & Miller, S.A. (1997). Kognitivni razvoj. U *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

